

การศึกษา “นิราศวังหลัง” ในฐานะเรื่องเล่า¹ The Narratology of ‘Nirat Wang Lang’

วรรณพร พงษ์เพ็ง²

Vannaporn Phongpheng

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่าเรื่อง และวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับวังหลัง ใน “นิราศวังหลัง” จำนวน 8 ส่วนของกวีรัตนโกสินทร์จำนวน 5 คน การศึกษานี้ได้ประยุกต์ใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่า (Narratology) และวัจนลีลา (Stylistics) เพื่อวิเคราะห์ตัวบทนิราศ จากการศึกษาพบว่า ภาพแทน (representation) ของวังหลังที่ถ่ายทอดโดยผู้เล่าเรื่องหลากหลายประเภทข้างต้นมีทั้ง ภาพของผู้อุปถัมภ์ภาพของนักรบ และสัญลักษณ์แห่งไตรลักษณ์ แตกต่างกันไปตามความประสงค์และสถานภาพของผู้เล่า การเล่าเรื่องในตัวบทนิราศแสดงให้เห็นว่า สถานภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่าเรื่อง(กวี) กับเรื่องที่เล่า(ตัวบทนิราศ) มีผลต่อการเลือกใช้ถ้อยคำแสดงอารมณ์ความรู้สึก 2 ประเภท ได้แก่ ถ้อยคำแสดงสภาพของวังหลัง และถ้อยคำแสดงความรู้สึกจาก การเห็นสภาพวัง ส่งผลให้ความรู้เกี่ยวกับ “วังหลัง” อันเกิดจากการประกอบสร้างประวัติและความสำคัญ เป็นไปตามมุมมองของกวีที่เลือกนำเสนอภายในโครงสร้างของเรื่องเล่าประเภทนิราศ

คำสำคัญ : นิราศ วังหลัง เรื่องเล่า ภาพแทน วัจนลีลา

Abstract

This study aims to analyze the relation between narrators and narration techniques in ‘Nirat Wang Lang’ which comprises 8 versions composed by 5 poets of Rattanakosin period. As for research methodology, this study has applied the theories of Narratology and stylistics as the main tool to analyze data sources. It finds that the representations of ‘Rear palace’ in this term could be categorized as a supporter, a warrior and a symbol of trinity. Such images are variously narrated with different purpose and statuses of narrators. There are two types of words employed to describe the characteristics of rear palace and sorrowfulness of poets. This causes the perception of ‘Wang Lang’ historical background and significances being shaped by poets narration within travelogue poem structure.

Keywords : Travelogue poem, Rear palace, Narratology, Representation, Stylistics

¹ บทความวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาและรวบรวมเอกสารสำคัญสำหรับจัดทำหนังสือ “พระราชทานสุพรรณบัตรพระราชนิพนธ์นิราศวังหลัง” ซึ่งผู้เขียนรับผิดชอบหัวข้อเรื่อง “มองวังหลังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ผ่านวรรณคดี” โครงการดังกล่าวเป็นความร่วมมือระหว่างสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ ร่วมกับงานจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อปีงบประมาณ 2552 ทั้งนี้ผู้เขียน ได้ปรับปรุงบทความจากการนำเสนอปากเปล่าในงานเสวนาวิชาการเรื่อง สรรพนิพนธ์ประวัติศาสตร์ “วังหลัง” สมัยรัตนโกสินทร์ จัดโดย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพฯ วันที่ 16 กันยายน 2552.

² อาจารย์ ดร.สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บทนำ

วังหลัง เป็นชื่อเรียกสถานที่ประทับของผู้ดำรงตำแหน่งเป็น กรมพระราชวังหลัง หรือกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข ตำแหน่งดังกล่าวมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา³ การเรียกชื่อตำแหน่งนี้มีขึ้นคู่กันกับกรมพระราชวังหน้า หรือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล สำหรับที่ประทับของพระมหากษัตริย์นั้น เรียกว่า วังหลวง หรือพระบรมมหาราชวัง การเรียกชื่อของสถานที่และตำแหน่งดังกล่าวเกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดกระบวนทัพเวลาออกสงคราม กล่าวคือนำหน้าด้วยทัพหน้า ทัพหลวงอยู่ตรงกลาง และปิดท้ายกระบวนด้วยทัพหลัง ตำแหน่งกรมพระราชวังหลังเป็นตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานตามความดีความชอบในการรบ เมื่อแรกสถาปนาราชวงศ์จักรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้สถาปนา พระยาสุริโยทัย (ทองอิน) พระเจ้าหลานเธอ เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศม์ และเลื่อนตำแหน่งเป็น กรมพระราชวังหลังพระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์⁴ อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล (2557) ได้ใช้ข้อมูลทางวรรณคดีผลงานของราชินิกุลสายตระกูลกรมพระราชวังหลัง⁵ และนิราศ “วังหลัง” บางสำนวน เพื่อแสดงประวัติ และความสำคัญของราชตระกูลสาย “วังหลัง” ในฐานะผู้มีคุณูปการต่อประเทศชาติด้านการสงคราม และอุปถัมภ์วรรณคดีไทย การศึกษาประวัติและความสำคัญของวังหลังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในบทความนี้ ได้ประยุกต์ใช้ ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่า (Narratology) และวัจนลีลา (Stylistics) เพื่อเสริมให้การศึกษา “วังหลัง” เชิงประวัติดังกล่าว มีลักษณะครอบคลุมยิ่งขึ้น กล่าวคือ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่าเรื่อง และวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับวังหลังในนิราศ ที่แต่งโดยกวีผู้เป็นสืบสายตระกูลในกรมพระราชวังหลัง สมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ได้รับความอุปถัมภ์จากราชินิกุลสายวังหลัง และกวีต่างยุคต่างสมัยที่กล่าวถึงวังหลัง ในแง่มุมต่างๆ

ทั้งนี้ ก่อนที่จะแสดงผลการศึกษา ผู้เขียนขออธิบายกรอบคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ หากพิจารณา นิราศในฐานะเรื่องเล่า การวิเคราะห์ตัวบทนิราศที่เกี่ยวข้องกับวังหลัง เป็นการศึกษาเรื่องเล่าของวังหลังตามทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่า (Narratology) ที่ผ่านมามีนักวรรณคดี และนักประวัติศาสตร์ ต่างก็มีแนวคิดสอดคล้องกัน เกี่ยวกับผู้เล่าเรื่อง ในฐานะผู้ตีความ และการประกอบสร้างเรื่องเล่า สำหรับนักประวัติศาสตร์วิธีการตีความข้อมูล มี 2 วิธี ได้แก่ การเลือกโครงสร้างของเรื่อง ซึ่งทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆอยู่ในรูปของเรื่องเล่า อันคุ้นเคยกันในวัฒนธรรมนั้น และการเลือกวิธีอธิบาย เป็นการหาวิธีนำเสนอเหตุการณ์ เช่น การแสดงเหตุและผลของเหตุการณ์ต่างๆ หรือการหาลักษณะร่วมของเหตุการณ์อันหลากหลาย เพื่อจัดกลุ่มเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ (historiography)⁵ กระบวนการดังกล่าวจัดเป็นการประกอบสร้างเรื่องราวในอดีตให้เกิดเป็น เรื่องเล่า ตามลำดับเวลาที่ผู้เขียน คิดว่าเป็นเหตุเป็นผลกัน วิธีการเหล่านี้ไม่ต่างไปจาก การเล่าเรื่องในบันเทิงคดีที่ผู้เขียนเรียบเรียงเรื่องตามจินตนาการ ผ่านโครงสร้างของเรื่องแบบต่างๆ ของวรรณคดีในแต่ละวัฒนธรรม การนำทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่ามาใช้เพื่อศึกษาวรรณกรรม แสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีนี้มีประเด็นสำคัญ

³ กรมพระราชวังหลังพระองค์แรก คือ นายจบกษประสิทธิ์ ผู้เป็นหลานของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.

⁴ กรมพระราชวังหลังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี(สา) พระเจ้าพี่นางเธอพระองค์ใหญ่ของรัชกาลที่ 1 พระบิดา คือ อินทรักษา (หม่อมเสม) เจ้ากรมพระตำรวจซ้ายฝ่ายสังกัดวังหน้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนาพิทักษ์(เจ้าฟ้ากุ้ง) ประสูติราวปีพ.ศ.2289 ถึงต.ค.ในปี พ.ศ.2349.

⁵ ผู้สนใจสามารถหาอ่านเพิ่มเติมได้ในงานนิพนธ์ของ Hayden White เช่น Metahistory, The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation เป็นต้น หนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, ว่าด้วยการเมืองของประวัติศาสตร์และความทรงจำ ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ หนังสือเรื่อง บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์ ฉบับปรับปรุงใหม่ ของ สมบัติ จันทวงศ์ และบทความเรื่อง ประวัติศาสตร์นิพนธ์กับโฉมหน้าบันเทิงคดีร้อยแก้วยุคแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ของ สรณัฐ ไตรลึงคะ.

ได้แก่ ผู้เล่าเรื่อง ในฐานะเป็นผู้กำหนดมุมมองของเรื่องเล่า และผู้ถ่ายทอดน้ำเสียงซึ่งมีผลต่อผู้รับสารในด้านการตีความ วิธีการเล่าเรื่อง ซึ่งเกิดจากการตีความข้อมูลที่น่ามาสร้างเป็นเรื่องเล่า และการเรียบเรียงเรื่องเล่าที่ผู้เล่าได้เลือกแล้วตามเหตุผลส่วนตัว และเรื่องเล่า ในฐานะพื้นที่ประกอบสร้างภาพแทน (representation) คนในแต่ละสังคม

การพิจารณาเรื่องเล่าของวังหลังที่ปรากฏในนิราศสำนวนต่างๆ สามารถนำกรอบความคิดดังกล่าวมาใช้ได้เช่นกัน เนื่องจากนิราศเป็นเรื่องเล่ารูปแบบลายลักษณ์ที่มี ผู้เล่าเรื่อง (narrator) คือกวี มีวิธีการเล่าเรื่องด้วยการถ่ายทอดเนื้อหาตามขนบนิราศ และมีเรื่องเล่า (narrative) คือเนื้อหาในนิราศ ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นประเด็นสำคัญ ได้แก่ มุมมองและน้ำเสียงของกวี วิธีการเล่าเรื่อง และความรู้เกี่ยวกับ “วังหลัง” ตลอดจนการนำนิราศในฐานะข้อมูลวรรณคดีไปใช้ในงานศึกษาเชิงประวัติ

เมื่อเราพิจารณา นิราศในฐานะเรื่องเล่า พบว่า โครงสร้างของตัวบทประกอบด้วย **กวีผู้เล่าเรื่อง** ต้องเล่าสิ่งที่ตนพบเห็นตลอดการเดินทางด้วยมุมมองและน้ำเสียงที่ต่างกันไป การเดินทางนี้อาจเกิดขึ้นจริงหรือไม่ก็ได้ และอาจจะเชื่อมโยงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งต่างๆ ตลอดเส้นทางเข้ากับความรู้สึกเพราะพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักซึ่งอาจมีตัวตนหรือไม่ก็ได้ **วิธีการเล่าเรื่อง** ที่ต้องดำเนินกรอบเวลาที่กวีกำหนดขึ้น สำหรับ **เนื้อหาของนิราศ** นั้น คือ “ภาพแทน” (representation) ที่ถ่ายทอดผ่านเสียงของกวี ภาพแทนนี้เป็นสิ่งที่ผู้เล่าเลือกเผยแพร่ สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับ “นิราศวังหลัง” ในฐานะเรื่องเล่าจึงได้แก่ ความหลากหลายของผู้เล่าเรื่อง ความแตกต่างระหว่างช่วงเวลาที่ตั้ง และลักษณะเนื้อหาเกี่ยวกับวังหลัง

ประเด็นสำคัญที่น่าสนใจอีกประการได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ถ้อยคำกับการนำเสนอภาพแทน (representation) หากมุมมองและน้ำเสียงของผู้เล่าเรื่องปรากฏผ่านถ้อยคำ การวิเคราะห์วิธีการใช้ถ้อยคำในนิราศ ก็ย่อมแสดงให้เห็น มุมมองและน้ำเสียงของกวี ซึ่งส่งผลให้ผู้อ่านรู้สึกและรับรู้เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “วังหลัง” ต่างกันไปสอดคล้องกับภาพแทนที่กวีมุ่งนำเสนอ ลักษณะถ้อยคำดังกล่าว ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกในใจผู้อ่าน หรือที่กุสุมา รัชมนิ (2549) อธิบายว่า “*ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านมิใช่สิ่งที่อยู่ในวรรณคดีซึ่งเป็นเพียงอารมณ์ที่กวีถอดถ่ายลงไว้ และเป็นตัวทำให้เกิดรสเท่านั้น*” การวิเคราะห์ถ้อยคำในเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “วังหลัง” แสดงให้เห็นว่า ตัวตนของกวีมีความสัมพันธ์กับเรื่องที่เล่า น้ำเสียงและมุมมองของกวีที่ปรากฏผ่านถ้อยคำในตัวบทนิราศ ต่างก็แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกและความคิดของกวี และนัยความหมายของ “วังหลัง” ที่เกิดจากวิธีการเล่าเรื่อง

เมื่อพิจารณาตามกรอบความคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า เนื้อหาของนิราศที่บันทึกไว้ตามขนบการเล่าเรื่องจึงมีประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือวรรณคดีนิราศ เป็นเรื่องเล่าในรูปลายลักษณ์ ที่มีลักษณะผสมผสานกันทั้ง “เรื่องจริง” และ “เรื่องแต่ง”⁶ นิราศจึงเป็นเรื่องเล่าที่เปิดโอกาสให้กวี ผู้เล่าเรื่องได้แสดงฝีมือทั้งการสร้างความลงอันสมจริง การบันทึกอัตชีวประวัติของตนเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณชนในรูปแบบของเรื่องเล่า และการนำเสนอภาพแทนที่สัมพันธ์กับการเล่าเรื่อง

⁶ วรรณพร พงษ์เพ็ง (2551) ได้เสนอประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงนี้ไว้ กล่าวคือ เมื่อเทียบเคียงเนื้อหาที่บันทึกในโคลงนิราศพระประธม (พ.ศ.2377) ของกรมหลวงวงษาธิราชสนิท กับบันทึกลำดับเวลาการปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ในเรื่องพระปฐมเจดีย์ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียบเรียง และฉบับ ม.จ.ภัทรดิศ ดิศกุล ทรงนิพนธ์ พบว่า กวีได้เลือกที่จะไม่พรรณนาภาพองค์พระปฐมเจดีย์ที่ทูลไทรหม แต่กลับเลือกสรรถ้อยคำสื่อภาพความงามวิจิตรขององค์พระปฐมเจดีย์ก็เพราะ “อาจเป็นไปได้ว่ามีมโนทัศน์ที่ว่า การแสดงออกถึงความศรัทธา และเหตุที่ทำให้ผู้อ่านเกิดศรัทธาได้นั้น ควรจะสื่อด้วยภาพความงามวิจิตรของพุทธเจดีย์มากกว่าที่จะแสดงให้เห็นภาพความทูลไทรหม” (น.85-86). ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า จุดหมายสำคัญของการบันทึกในรูปแบบวรรณคดีนิราศ อาจไม่ได้อยู่ที่การบันทึกทุกอย่างตามที่มันเป็นจริง แต่คือ การเลือกเล่าเรื่องให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การถ่ายทอดมโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งของกวี.

การศึกษานี้ได้รวบรวม “นิราศวังหลัง” ทั้งสิ้น 8 ส่วน ได้แก่

ชื่อนิราศ	กวี
นิราศภูเขาทอง นิราศวัดเจ้าฟ้า โคลงนิราศสุพรรณ และนิราศพระปฐม	สุนทรภู่
ลิลิตหม่อมเจ้าพระสมเด็จพระพุทธาจารย์(ทัต)	พระสมเด็จพระพุทธาจารย์(ทัต) หม่อมเจ้า ในพระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหลวงเสนีบริรักษ์
นิราศพระแท่นดงรัง	นายมี (หมื่นพรหมสมพัตรสร)
นิราศยี่สาร	ก.ศ.ร.กุลลาบ
นิราศไทรโยค	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมนิราศที่เล่าเรื่องวังหลังสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวน 8 ส่วน ของกวี 5 คน
2. ประยุกต์ใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่า(Narratology) และวจนลีลาเพื่อวิเคราะห์ตีความบท
3. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

นิยามศัพท์เฉพาะ

คำว่า “วังหลัง” ในบทความนี้ หมายถึง กรมพระราชวังหลังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้านายสายวังหลัง และวังหลังในฐานะสถานที่

คำว่า “รส” ในบทความนี้ หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้อ่านนิราศที่กวีเลือกใช้ถ้อยคำแบบต่างๆ อันสะท้อนมุมมอง น้ำเสียง สถานภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างกวีกับวังหลัง

คำว่า “ภาพแทน” (representation) ในบทความนี้ หมายถึง ความรับรู้เกี่ยวกับวังหลังในด้านประวัติและความสำคัญ ตามการนำเสนอของกวีผ่านตัวบทนิราศ

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีเรื่องเล่า (Narratology) และวจนลีลา (Stylistics) ศึกษาตัวบทนิราศ “วังหลัง” ชุดนี้ แสดงให้เห็นว่า ภาพแทน (representation) ของวังหลังที่ถ่ายทอดโดยผู้เล่าเรื่องหลากหลายประการข้างต้น มีทั้ง ภาพของผู้อุปถัมภ์ ภาพของนักรบและสัญลักษณ์แห่งไตรลักษณ์แตกต่างกันไปตามความประสงค์ของผู้เล่า โดยนัยนี้ ความรับรู้เกี่ยวกับ “วังหลัง” ของผู้อ่านนิราศ และการประกอบสร้างประวัติและความสำคัญของ “วังหลัง” ในการศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นไปตามมุมมองของกวีที่เลือกนำเสนอภายในโครงสร้างของเรื่องเล่าประเภทนิราศ การศึกษาแสดงให้เห็นว่า สถานภาพและความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่าเรื่อง (กวี) กับเรื่องที่เล่า (ตัวบทนิราศ) มีผลต่อการเลือกใช้ถ้อยคำแสดงอารมณ์ความรู้สึก กล่าวคือ ผู้เล่าเรื่องแบบที่ 1 มีความผูกพันใกล้ชิดกับเจ้านายวังหลัง จึงพบถ้อยคำแสดงความทุกข์โศกมากที่สุด อีกทั้งความหมายของถ้อยคำที่เลือกใช้ แสดงความรู้สึกลึกซึ้งเข้มข้นมากกว่า เพราะผู้เล่าเรื่องใช้ถ้อยคำอื่นๆ ประกอบเป็นส่วนเสริมให้เกิดรส เช่น คำแสดงความสัมพันธ์ และคำขอพระเกียรติ ผู้เล่าเรื่องแบบที่ 2 ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรง จะปรากฏถ้อยคำแสดงความทุกข์โศกไม่มากเท่าผู้เล่าเรื่องแบบที่ 1 และในบางสำนวนไม่พบคำเหล่านี้ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความตั้งใจของกวีที่จะเล่นกับขนบนิยม (คำแสดงความทุกข์เพราะเห็นสภาพวัง มีปริมาณเท่ากับ

คำแสดงความทุกข์เพราะจาก “นาง”) ดังพบว่า หากการแสดงอารมณ์ความรู้สึกไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักของการแต่งนิราศ ถ้อยคำแสดงความรู้สึกเป็นทุกข์เพราะการเห็นสภาพของ “วังหลัง” หรือแม้แต่การแสดงความรู้สึกเพราะจากนางจะพบน้อย ดังจะเห็นจากสถานภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างกวีกับ “วังหลัง” ได้แก่ สุนทรภู่ เป็นกวีวังหลัง, ผู้ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านายวังหลัง (นับมาตั้งแต่รุ่นมารดา) หม่อมเจ้า (ทัต) เป็นเจ้านายสายวังหลัง, พระ, กวี นายมี เป็นกวี แต่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวังหลัง นายกุหลาบ เป็นนักประวัติศาสตร์, นักคิด, กวี ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวังหลัง และกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นทั้งข้าราชการ และกวี แต่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวังหลัง กวีผู้เล่าเรื่องมีวิธีใช้ถ้อยคำเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกหลากหลาย ทั้งนี้สามารถจัดกลุ่มลักษณะร่วมกันทางความหมายได้ ดังนี้ ถ้อยคำแสดงสภาพของวังหลัง (สถานที่) มีลักษณะคล้ายกัน ได้แก่ ชูด, หักพัง, รุ่งรัง, รก, รกรว, พังโหว่, ร้างรกร, สดเจียบ, เย็นเยียบ ถ้อยคำแสดงความทุกข์โศกจากการเห็นสภาพวัง มีลักษณะคล้ายกัน ได้แก่ อนาถ, เหลืออาลัย, สุดจะตายตามได้, น้ำตาไหล, ร้องไห้, นิจจา, เสียตาย, สังเวช, น่าสงสาร ถ้อยคำทั้งหมดนี้ ส่วนหนึ่งคล้ายกัน แม้ว่าช่วงเวลาแต่งจะต่างกัน อีกส่วนหนึ่งปรากฏเฉพาะในบางสำนวน ดังนี้

นิราศสำนวนสุนทรภู่

ถึงวัดระฆังบังคมบรมธาตุ

ไม่ทันลากับกัลป์พุทธานดร

ละสมบัตินิตยาทั้งข้าบาท

เป็นบุญล้นนับปีแต่ไป

ถึงจนยากบากมาเป็นข้าบาท

ทรงศรัทธากล้าหาญในการบุญ

แทบพระบาทบุษบงองค์อัปสร

พระดวนจรสูสรวรรคครไฉ

โอ้อนาถนิกน่าน้ำตาไหล

เหลืออาลัยแล้วที่พระมีคุณ

ไม่ขัดขาดข้าวเกลือช่วยเกื้อหนุน

โอ้พระคุณชาดยศทั้งดงาม

พระคุณเอ๋ยเคยทำนุอุปถัมภ์

แม่นทูลลามาย่างนี้ทั้งพี่น้อง

นี่ล้นบุญทูลกระหม่อมจึงตรอมอก

ได้อิ่มหนำคำเข้าไม่เศร้าหมอง

ไหนจะต้องอดอยากลำบากกาย

ออกกระหกระเหินไปน้ำใจหาย

(นิราศวัดเจ้าฟ้า)

วังหลังครั้งหนุ่มเหิน

เจ้าเอ๋ย

เคยอยู่ชูขึ้นเซย

คำเข้า

ยามนี้ที่เคยเลย

ลืมหัก พี่แะ

ต่างขึ้นอื่นแอบเกล้า

คลาสแคล้วแล้วหนอ

(โคลงนิราศสุพรรณ)

ดูวังหลังยังไม่ลืมหักที่ปล้ำจิต

เคยมีมิตรมากมายทั้งชายหญิง

มายามดึกนี้ถึงที่พี่พึ่ง

อนาถนึ่งนิกน่าน้ำตานอง

(นิราศพระประธม)

ตารางที่ 1 การใช้ถ้อยคำในนิราศสำนวนสุนทรภู่

ชื่อนิราศ	ความรู้สึก	สิ่งที่กวี ระลึกถึง	ยอพระเกียรติ	ความสัมพันธ์	ความทุกข์	ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่ง ที่กวีกล่าวถึง
วัดเจ้าฟ้า	ไฉ่อนาถ เหลืออาลัย ความตาย	พระบาท บุษบงองค์ อัปสร	ศรัทธา การบุญ	เกื้อหนุน ทำนุอุปถัมภ์	น้ำตาไหล กราบไหว้	
พระประธม	ปลื้มจิต			มิตรมาก พึงพิง	อนาถ, น้ำตานอง	
สุพรรณ				ชูชื่นเซย, รัก,ร่วมเรือน		

ในเมื่อความสัมพันธ์ระหว่าง สุนทรภู่ กับ วังหลัง มีความผูกพันลึกซึ้ง ถ้อยคำแสดงความรู้สึก โศกเศร้าเมื่อได้รำลึกถึงความหลังย่อมมีมากเป็นพิเศษ ดังนั้นถ้อยคำแสดงความรู้สึกผูกพัน แสดงให้เห็นว่า เจ้านายวังหลังให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือ ยามที่ตนไร้ที่พึ่ง วังหลังเป็นสถานที่ที่กวีเคยมีมิตร และเป็นบ้าน ที่ตนได้พบกับแม่จัน (ภรรยา) สำหรับถ้อยคำแสดงความรู้สึกโศก สุนทรภู์เลือกใช้คำแสดงความทุกข์อย่าง ลึกซึ้งเพราะ เจ้านาย" ลีนไป ดังเช่น สุดจะตายตามได้, น้ำตาไหล, ร้องไห้อนาถนึ่งนิก เป็นต้น

ประเด็นเสริมที่น่าสนใจเกี่ยวกับการวิเคราะห์ถ้อยคำที่สุนทรภู่เลือกใช้ ยังช่วยให้การสืบค้นประวัติ ราชินิกุลสายตระกูลวังหลังชัดเจนขึ้น กล่าวคือ รสของเรื่องเล่า ยังเกี่ยวข้องกับการการตีความถ้อยคำ อันนำไปสู่การสืบค้นประวัติบุคคลได้อีกด้วย การศึกษานี้ ได้เปิดประเด็นเกี่ยวกับการสืบค้นประวัติเจ้านายสายวัง หลังที่เกี่ยวข้องกับสุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังความปรากฏในนิราศวัดเจ้าฟ้า ว่า

“ถึงวัดระฆังบังคมบรมธาตุ แทบพระบาทบุษบงองค์อัปสร

ไม่ทันลับกับกัลป์พุทธันดร พระควนจรสู่สุวรรณครุฑโล”

มีผู้สันนิษฐานเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นเจ้านายวังหลัง ไว้หลายทาง ดังนี้ หนังสือชีวิตและงานของสุนทรภู่ ฉบับ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ ได้กล่าวไว้ว่า “ถึงวัดระฆังบังคมบรมธาตุ แทบพระบาทบุษบงองค์อัปสร” หมายถึง เจ้าครอกช้างในทองอยู่ พระอัครชายาในกรมพระราชวังหลัง ซึ่งคงจะบรรจุอยู่ในพระปรมาภิไธยพระที่นั่ง ในขณะ ที่ วิภัลย์ พงศ์พินิตานนท์⁷ ได้แสดงความคิดไว้ว่า คำว่า “บุษบงองค์อัปสร” น่าจะหมายถึง

⁷ ประเด็นนี้ อาจารย์วิภัลย์ พงศ์พินิตานนท์ แห่งงานจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ตั้งข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ไว้ ผู้เขียนขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้.

พระองค์เจ้าจงกล พระธิดาองค์เล็กในกรมพระราชวังหลัง (ประสูติราว พ.ศ.2329-2330) พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อยังมีพระชนมายุไม่มากนัก สอดคล้องกับถ้อยความที่ว่า “ไม่ทันลับกับกัลป์พุทธรันดร พระด่วนจรสู่สวรรค์ครไร” มีนัยว่า “เจ้านายที่สิ้นพระชนม์น่าจะมีอายุไม่มากนัก” หรือตรงเนื้อความที่ว่า “ทั้งหนูตาบกราบไหว้ร้องไห้ว่า จะคมลาลับไปในไพรสณฑ์ เคยเวียนเฝ้าเกล้าจุกให้ทุกวัน สารพันพึ่งพาไม่อาทร” ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ดังเช่นการหิวผม เกล้าจุกให้นั้น น่าจะเป็นพระองค์เจ้าจงกล ผู้เป็นพระธิดาองค์เล็กของเจ้าครอกช้างในทองอยู่มากกว่า เพราะผู้ที่มีความสัมพันธ์เช่นนั้นได้ ก็ไม่น่าจะมีศักดิ์สูงดังเช่นเจ้าครอกช้างในทองอยู่ ผู้เป็นพระอัครชายาในกรมพระราชวังหลัง หรือนอกจากนี้ความหมายของพระนามพระองค์เจ้า “จงกล” (หมายถึง ดอกบัว, ดอกบัวเผื่อน) ก็พ้องกับคำเรียกพระนาม “บุษบง” ใน “พระบาทบุษบงองค์อัปสร” อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานเหล่านี้สามารถตั้งเป็นประเด็นอภิปรายได้อีกมาก เช่น การใช้ถ้อยคำในนิราศ ในฐานะวรรณคดีนั้น กวีมีอิสระอย่างเต็มที่ที่จะแสดงความรู้สึกของตน ความรู้สึกเศร้าโศกเพราะการจากพราก ที่บันทึกไว้ว่า “ไม่ทันลับกับกัลป์พุทธรันดร พระด่วนจรสู่สวรรค์ครไร” นั้นก็อาจไม่ได้อิงกับข้อเท็จจริงในเรื่องอายุของบุคคลที่ตนกล่าวถึง คำว่า “ด่วน” หรือจากลาเร็วเกินไปนั้น สำหรับผู้เป็นที่รักแล้ว ไม่ว่าจะอายุน้อยหรือมากเพียงใด ก็นับเป็นการจากลาที่ “เร็วเกินไป” ได้ทั้งสิ้น สังเกตเพิ่มเติมได้จาก วรรคที่กล่าวว่า “ไม่ทันลับกับกัลป์พุทธรันดร” ในความเป็นจริงแล้วไม่มีมนุษย์ผู้ใดที่เกิดในยุคร่วมสมัยกับกวีจะมีอายุไปจนถึง “กัลป์พุทธรันดร” หรือความพ้องกันของชื่อที่แปลความได้ว่า “ดอกบัว” กับวรรคที่กวีกล่าวไว้ว่า “พระบาทบุษบงองค์อัปสร” นั้นอาจพิจารณาการตีความจาก วิธีการขยายคำก็ได้ เช่น พระบาทบุษบง (ของ) องค์อัปสร ในที่นี้คำว่า “บุษบง” เป็น คำขยายลักษณะ, “องค์อัปสร” เป็นคำแทนบุคคล “พระบาทบุษบง” หมายถึง พระบาทดอกบัว (สัญลักษณ์แทนผู้มีบุญ) ส่วนพระบาท (ของ) บุษบงองค์อัปสร ในที่นี้ “บุษบง” เป็นชื่อคน, “องค์อัปสร” เป็นคำยอพระเกียรติ ความหมายจะเปลี่ยนเป็น พระบาท ของ องค์อัปสรนามว่า “บุษบง” ได้เช่นกัน อีกทั้งเมื่อเชื่อมโยงเข้าสู่ประเด็นเรื่อง *รสกับถ้อยคำ* “เร็วเกินไป” นั้นสำหรับผู้เป็นที่รักแล้ว การจากลาไม่ว่าอายุจะน้อยหรือมากเพียงใด ก็อาจนับว่าเร็วเกินไปทั้งสิ้น

นิราศสำนวนนายมี (หมื่นพรหมสมพัตร)

ถึงวังหลังเห็นวังสดเสียบ	เย็นเยี่ยบรกรานิจาเอ๋ย
แต่ก่อนเปรี๊ยะเรื่องฟ้าสง่าเอย	พระคุณเคยเย็นเกล้าชาวบุรี
สามพระองค์ทรงชำนาญในการศึก	ออกสะอึกราษฎรไม่หลบหนี
แต่ครั้งก่อนพวกพม่ามาราวี	พระดื้อนตีแตกยับอัปรา
ทุกวันนี้มีแต่พระนามเปล่า	พระผ่านเกล้านิพพานนานหนักหนา
เสียดายองค์พงศ์กษัตริย์ชาติดิยา	ชลน่านองเนตรสังเวชวัง
	(นิราศพระแท่นดงรัง)

ตารางที่ 2 การใช้ถ้อยคำในนิราศสำนวนนายมี

ชื่อนิราศ	ความรู้ลึก	สิ่งที่กวีระลึกถึง	योพระเกียรติ	ความสัมผัสพันธ์	ความทุกษ์	ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่กวีกล่าวถึง
พระแท่นดงรัง	นิจาเอ๋ย, เสียตายสังเวช	สดเจียบ, เย็นยะเยียบรกรา, นิพพาน	เปรื่อง, เรื่องฟ้าสง่า, เย็นเกล้าชำนาญ(การศึกษา)		นองเนตร, สังเวช, อนิจจัง, อาลัย	

ประเด็นที่น่าสนใจในนิราศพระแท่นดงรัง มีดังนี้ กวีนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับวังหลังมาถ่ายทอดผ่านนิราศอีกทอดหนึ่ง เรื่องเล่าที่ปรากฏจึงมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าซ้อนเรื่องเล่า สังเกตได้จากถ้อยคำที่ใช้ยกตัวอย่างเช่น การใช้ชุดคำแสดงพระเกียรติคุณของวังหลัง อีกทั้งการใช้ถ้อยคำที่ว่า “แต่ครั้งก่อนพวกพม่ามาราวี พระต้อนตีแตกยับอัปรา” และ “ทุกวันนี้มีแต่พระนามเปล่า พระผ่านเกล้านิพพานานหนักหนา” ถ้อยคำเหล่านี้ แสดงความรับรู้ของกวีเกี่ยวกับประวัติของเจ้านายพระองค์ต่างๆสายวังหลัง พระเกียรติคุณดังกล่าวเป็นเหตุให้กวีใช้ชุดคำแสดงเกียรติคุณของวังหลังในด้านการทำศึกสงคราม(เปรื่อง, เรื่องฟ้า, สง่า, เย็นเกล้าชาวนูรี, ชำนาญในการศึก) นอกเหนือจากการเล่าเรื่องดังกล่าว กวียังตั้งใจใช้ถ้อยคำสื่อความรู้สึกเกี่ยวกับ “วังหลัง” เพื่อเล่นกับชนบด้วยการเทียบโยงสภาพของวังหลังที่ไร้ผู้อุทิศย เหมือนกับตนที่ไม่ได้อยู่ครองคู่กับ นาง วิธีการใช้ชนบในฐานะโครงสร้างของการเล่าเรื่อง จึงเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเป็นเรื่องแต่ง

นิราศสำนวนนี้แสดงรสแห่งความโศก 2 ลักษณะ คือ “เสียตาย, สังเวช” สภาพของวังหลังที่กวีมองเห็นหรือรับรู้ผ่านเรื่องเล่า และความรู้สึก “สุดหมอง” ที่กวีต้องจากนาง จึงเป็นรสที่กวีถ่ายทอด ผ่านโครงสร้างของการนำเสนอสรในรูปแบบเรื่องเล่าซ้อนเรื่องเล่า ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ฟังหรืออ่านเรื่องเล่าจะต้องตัดการใช้เหตุผลในความจริงชุดหนึ่ง ออกจากความจริงอีกชุดหนึ่งที่ผู้เล่าเรื่องสร้างขึ้น ความจริงที่ว่านั่น คือตำแหน่ง วัง หรือทรัพย์อันใดที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ ผู้ทำความดีความชอบนั้น จะต้องมอบคืนแก่หลวง เมื่อบุคคลผู้นั้นสิ้นจากตำแหน่ง หากนำความจริงชุดนี้มาใช้ผู้อ่านจะได้คำอธิบายอีกลักษณะหนึ่งว่า ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรเลยที่วังจะ “ไร้คนครอง” เพราะเมื่อหมดตำแหน่งของกรมพระราชวังหลัง วังก็ต้องเวนคืนให้หลวง แต่ในเรื่องเล่าที่เราอ่านอยู่นี้เป็นนิราศ ผู้เล่าเรื่องจึงสามารถแสดงความรู้สึกอย่างเสรีโดยไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงข้อเท็จจริงดังกล่าว เมื่อสืบค้นเชิงประวัติพบว่า เรื่องเล่าที่กวีนำมาเล่าให้ฟังอีกทอดหนึ่งนี้เป็นเหตุการณ์เกี่ยวกับพระประวัติของเจ้านาย 3 พระองค์ได้แก่ เจ้าฟ้าทองอิน (กรมพระราชวังหลัง) , เจ้าฟ้านุญเมือง (กรมหลวงวิเศษร์ดินทร์/พระยาอภัยสุริยา) , เจ้าฟ้าทองจีน (กรมหลวงนรินทรธรรมา) ซึ่งพระมารดา (เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี) ทรงนำบุตรทั้งสาม ถวายตัวรับราชการสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้านายทั้งสาม พระองค์ได้ช่วยกันทำศึกสงครามหลายครั้ง^๘ เนื้อความที่แสดงไว้นี้ตรงกับบันทึกในพระราชพงศาวดาร

^๘ ดังปรากฏใน พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2.

นิราศสำนวน “ก.ศ.ร. กุหลาบ”

แลข้ามไปฝั่งฟากตะวันตก
ที่วังหลังวังมาก็ช้านาน
กำแพงวังพังโหวโหล่นาถ
อยู่กลาดเกลื่อนเรือรายกระจายวงษ์
บางพระองค์ทรงทำราชการ
บางพระองค์ทรงประทัมยังพระไทย
บางที่รีเป็นช่างตั้งตามเพียร
ตุกกระตาเล็กโตแลโถดิน

ดูร้างรกริศจรนาสงสาร
แต่นิพพานลานลับดับชีวง
แต่พระญาติชิดเชื้อยังเหลือหลง
บางพระองค์ขัดข้องต้องจำไกล
ได้โปรดปรานตามพระนาม
คิดแก้ไขอยู่ในวังตั้งหากิน
คิดวาดเขียนต่อติดเป็นนิจลิน
อีกทั้งป็นสินทองช่างตรองทำ
(นิราศยี่สาร)

ตารางที่ 3 การใช้ถ้อยคำในนิราศสำนวน “ก.ศ.ร.กุหลาบ”

ชื่อนิราศ	ความรู้สึก	สิ่งที่กวีระลึกถึง	ยอพระเกียรติ	ความสัมพันธ์	ความทุกข์	ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่กวีกล่าวถึง
ยี่สาร	น่าสงสาร, โหล่นาถ,	ร้างรกร, ริศจรนา, พังโหว, นิพพาน				กลาดเกลื่อน, เรือราย, กระจายวงษ์

วิธีการใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างรสโคกในนิราศสำนวนนี้ เหมือนกับสำนวนอื่นๆ ที่กวีมักบรรยายหรือพรรณนาภาพความเสื่อมโทรมทรุดร้างของวังหลัง พร้อมกับแสดงความรู้สึก “สงสาร” หรือ “เสียดาย” ไปจนถึงการใช้ถ้อยคำแสดงความเคารพเจ้านายสายวังหลัง ดังเช่น การใช้คำ “นิพพาน” ในความหมายถึง “สิ้นพระชนม์” เป็นต้น แต่มีข้อสังเกตหนึ่งที่น่าสนใจ คือ ก.ศ.ร.กุหลาบ เป็นผู้เล่าเรื่องที่ให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ มากกว่าการแสดงอารมณ์ความรู้สึก ทั้งความรู้สึกเศร้าโศก เพราะจาก “นาง” ตามชนบ หรือความเศร้าโศกเพราะเห็นภาพอันเปลี่ยนแปลงของวังหลัง เมื่อพิจารณาสถานภาพของกวี (ผู้เล่าเรื่อง) กับวิธีการใช้ถ้อยคำเพื่อสื่อความรู้สึก จะเห็นว่า เมื่อสังเกตวิธีใช้ถ้อยคำสื่อความรู้สึก “โศก” ของกวีที่ไม่ได้ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับ “วังหลัง” จำนวนคำสื่อรสโศกจะน้อยกว่ากวีที่มีสายสัมพันธ์โดยตรงกับวังหลัง ดังเช่น สุนทรภู่ หรือเมื่อพิจารณาความมุ่งหมายของการประพันธ์ นิราศที่กวีมีมุกเล่นกับชนบนิยม จะพบจำนวนคำสื่อความรู้สึกโศก เพราะเห็นสภาพวังหลังกับความทุกข์เพราะจากนางจำนวนใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ นายกุหลาบ ได้กล่าวต่อไปว่า “คิดไปก็เห็นไม่ก่อเวลา ซึ่งคิดว่าหุยมหิมนไม่อ้อมหน้า” ตนจึง ขอหยุดการบันทึกความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้เพียงแค่นี้ คำว่า “หุยมหิมนไม่อ้อมหน้า” ที่นายกุหลาบกล่าวไว้ แสดงให้เห็นว่า ข้อมูลเหล่านี้ยังไม่ได้เป็นข้อมูลเชิงลึกหรือความรู้พิเศษ ความรับรู้เกี่ยวกับวังหลังในประเด็นนี้จึงอาจเป็นเรื่องเล่าที่คนทั่วไปรับรู้กันก็ว่าได้

นิราศสำนวนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

แลตรงฟากโน้นนั้น	วังหลัง
ไย บ แลเห็นวัง	ลับแล้ว
พยาบาลคอกโรงย้ง	ปรากฏ แทนแม่
พระโปรดสร้างหวังแผ้ว	พยาธิข้าลืมาเวียง
	(นิราศไทรโยค)

ตารางที่ 4 การใช้ถ้อยคำในนิราศสำนวนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ชื่อนิราศ	ความรู้สึก	สิ่งที่กวีระลึกถึง	ยอพระเกียรติ	ความสัมพันธ์	ความทุกข์	ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่กวีกล่าวถึง
ไทรโยค		ลับแล้ว				(โรงพยาบาล) ปรากฏแทน

สำหรับนิราศไทรโยค สำนวนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นนิราศที่มีมุ่งวิพากษ์วิจารณ์การเมือง พระองค์ทรงพาดพิงถึงเจ้านายเกี่ยวกับความประพฤติมิชอบทางการเมือง เจ้านายพระองค์แรก คือ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (โอรสของสมเด็จพระปิ่นเกล้า) อีกพระองค์หนึ่ง คือ สมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ ประเด็นที่พระองค์ทรงเล่าให้ฟังนั้นมีเพียงว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของวังหลัง แต่ปัจจุบันเป็นโรงพยาบาล นิราศสำนวนนี้ไม่ปรากฏคำแสดงความรู้สึก มีแต่การบอกข้อเท็จจริงตามที่กวีพบเห็น รสโคลกเพราะการจากลาจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่กวีเน้นย้ำ ดังเช่นนิราศสำนวนอื่น การใช้ถ้อยคำในเชิงตั้งคำถามรำพันกับตนเองดังที่ว่า “ไย บ แลเห็นวัง” โดยนัยนี้ ทางหนึ่งเป็นการสื่อความรู้สึกโคลกเพราะสภาพที่แปรเปลี่ยนไป เพียงแต่กวีไม่ได้ใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึกนั้นอย่างตรงไปตรงมา อีกทางหนึ่งเป็นการแสดงว่าแม้ “วังหลัง” ในฐานะที่เป็นสถานที่จะไม่อยู่อีกต่อไป แต่คนในยุคสมัยนั้นก็รับรู้กันว่าบริเวณที่มีโรงพยาบาลศิริราชนั้น เดิมคือวังหลัง

นิราศสำนวนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ทัต)

ดูวังหลังชุดแท้	หักพัง
รุกชัฏปกรู้ง	รกแล้ว
เกือบจะหมดชื่อตั้ง	เดิมอยู่ แลแฮ
ไตรลักษณ์ดูแก้ว	ทราบแล้วอย่าหลงฯ

(ลิลิตหม่อมเจ้าพระสมเด็จพุฒาจารย์ เสด็จจุฑงค์ ปีวอก 2427)

ตารางที่ 5 การใช้ถ้อยคำในนิราศสำนวนหม่อมเจ้าพระสมเด็จพะพุฒาจารย์ (พืด)

ชื่อนิราศ	ความรู้สึก	สิ่งที่กวีระลึกถึง	ยอพระเกียรติ	ความสัมพันธ์	ความทุกข์	ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่กวีกล่าวถึง
ลิลิตหม่อมเจ้าพระสมเด็จพะพุฒาจารย์เสด็จจุฑงค์ ปวอก 2427	ไตรลักษณ์, อาย่าหลง	ชุด, หักพัง, รุ่งรัง, รก, หมดชื้อ				

ประเด็นที่น่าสนใจในนิราศสำนวนสุดท้าย คือ หากสถานภาพของผู้เล่าเรื่อง มีผลต่อการสื่อโน้ตใน ในเรื่องเล่าของถ้อยคำที่ปรากฏในนิราศสำนวนนี้ ก็แสดงให้เห็นความจริงดังกล่าว ดังจะเห็นว่า กวีได้ใช้คำ “ชุด, หักพัง, รุ่งรัง, รก, หมดชื้อ” เพื่อสะท้อนว่าความเสื่อมเป็นเรื่องปกติสามัญ ตามกฎแห่งไตรลักษณ์ (อนิจจัง, ทุกขัง และอนัตตา) เมื่อกรอบความคิดของกวีเป็นเช่นนี้แล้ว สังเกตได้ว่าถ้อยคำที่แสดงความทุกข์ โศก หรือแม้แต่การใช้ถ้อยคำยอพระเกียรติก็ไม่ปรากฏเหมือนดังนิราศสำนวนอื่น ทั้งหมดนี้น่าจะเป็นเพราะกวีดำรงเพศบรรพชิต การสื่อความคิดทางพุทธศาสนา จึงเป็นประเด็นความคิดที่กวีตั้งใจจะบันทึกไว้ด้วยก็ว่าได้ แม้ว่ากวีเป็นเจ้านายสายวังหลัง แต่ก็ไม่ได้ทรงจารึกถ้อยคำอื่นๆไว้เพราะไม่นิยมแสดงความรู้สึกทางโลก รสของถ้อยคำในนิราศสำนวนนี้ จึงมีลักษณะเด่นของการใช้คำเพื่อสื่อความสงบใจ

บทสรุป

การประยุกต์และผสมผสานทฤษฎีทางวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อเปิดมุมมองเกี่ยวกับ “วังหลัง” ทั้งในฐานะบุคคลและสถานที่ แสดงให้เห็นความเป็นไปได้ที่จะใช้ข้อมูลทางวรรณคดีเพื่อศึกษาประวัติบุคคล อันนำไปสู่ความเข้าใจกระบวนการนำเสนอภาพแทนผ่านมุมมองของผู้เล่าเรื่องที่หลากหลาย ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเรื่องเล่ากับผู้เล่าเรื่องที่ปรากฏผ่านตัวบทนิราศ

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชชเมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพฯ:ธรรมสาร.
- วรรณพร พงษ์เพ็ง. (2551). พระนครปฐมในนิราศ บันทึกประวัติศาสตร์ผ่านสายตากวี, *นิราศ “พระปฐมเจดีย์” : การสื่อโน้ตในเรื่องราวความศรัทธาในนิราศลายลักษณ์* (หน้า 65-114). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทรโวหาร, พระ. (2514). *วรรณกรรมนิราศสุนทรภู่*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา.
- ศิลปากร, กรม. (2518). *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- ศิลปากร, กรม. (2504). *นิราศพระแท่นดงรัง ของนายมี หมีนพรหมสมพัตสร ฉบับชำระใหม่*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. *ลิลิตหม่อมเจ้าพระสมเด็จพะพุฒาจารย์ เสด็จจุฑงค์ เมื่อปีวอก พ.ศ.๒๔๒๗*. (ม.ป.ป.).
- อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล(บรรณานิการ). (2557). *พิมพ์สถานสรรพการพิสิฐ*. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้ง จำกัด(มหาชน).
- Mark Currie.(1998). *Postmodern Narrative Theory*. New York: Palgrave.

